

Talousennusteet ja yhteiskunnan päätöksentekokyky

Juhana Vartiainen

Suomen talouspolitiikan ongelmat eivät periaatteessa johdu taloustieteen puutteellisesta ennustekyvystä. Suhdannekäänteitä ei voi ennustaa. Suomessa pannaan liikaa painoa lyhyen aikavälin subdanne-ennusteille, ja talouspolitiikan kannalta tärkeämpi keskipitkän ja pitkän aikavälin analyysi on liian heikkoa. Heikkous on näkynyt siinä, että väestön ikääntymisen ongelmat on kohdattu väärinkäsitysten ja puutteellisen ennakointikyvyn varassa. Erityisen haitallista on ollut, että on kuviteltu työvoiman pienenemisen johtavan tuotannon pääomavaltaitumiseen ja työttömyyden alenemiseen. Puutteellinen keskipitkän aikavälin analyysi on tukenut myös liian kysyntävetoista analyysiä julkistalouden ongelmista ja nykytaantuman olemuksesta.

1. Tehokkaat markkinat ja talouden ennustamattomuus

Missä ovat taloustieteen ennustekyvyn rajat ja mitä ennustekyvällä tarkoitetaan? Taloustiedettä ja meitä ekonomisteja syytetään aika ajoin siitä, että taloustiede on osoittautunut epäluotettavaksi, koska se ei ole kyennyt ennustamaan suhdannekäänteitä. Tämä näkemys on väärinkäsitys. Jos kansantalous toimii tehokkaasti ja taloudenpitäjät ovat rationaalisia ja eteenpäinkatsovia, suhdannekäänteitä ei voi ennustaa. Tämä johtuu siitä, että kansantaloudessa on tulevaisuuden odotuksiin perustuvia markkinoita kuten rahoitusmarkkinat, osakemarkkinat, kiinteän omaisuuden markkinat ja raaka-aineiden futuurimarkkinat. Kaikki talou-

den suuremmat muutokset näkyvät muutoksina näillä markkinoilla vaihdettavien varallisuusesineiden arvostuksessa. Jos joku suhdanne-ennustaja esittäisi ennusteen, joka sisältäisi näkemyksen esimerkiksi vuoden päästä tapahtuvasta talouden muutoksesta ja ennusteeseen uskottaisiin, sitä vastaavat varallisuusesineiden arvonmuutokset tapahtuisivat samassa silmänräpäyksessä. Siksi tällainen ennuste olisi sisäisesti ristiriitainen, epäkonsistentti. Ainoa tapa luoda olemassa olevan markkinatiedon ja rationaalisuusoletuksen varassa konsistentteja ennusteita, on olla ennustamatta yllätyksiä.

Tämä näkemys edellyttää tietysti, että taloudenpitäjien oletetaan olevan järkeviä ja eteenpäin katsovia. Tämä on ihan hyvä lähtökohta, mikä ei edellytä sitä, että markkinat olisivat

aina oikeassa ja että rahoitusmarkkinat eivät toisinaan voisi olla kollektiivisen harhakäsityksen vallassa.

Hieman toisin ilmaisten, markkinatalous ennustaa itse itseään kaikkien niiden markkinahintojen muodossa, joita on tarjolla. Joku ennustaja voi tietysti haastaa markkinahintojen rationaalisuuden sekä julkisella ennusteella että omalla markkinatoiminnallaan. Tällaista tehdään koko ajan. Markkinat ja ennustajat voivat olla kollektiivisesti väärässä, niin kuin oltiin ennen vuoden 2008 finanssiromahdusta. Mutta olisi ollut kovin uskaliaasta esittää ennuste siitä, milloin tämä harhakäsitys romahtaa todellisuuden kamaralle. Talousteoria tuntee kyllä kuplan käsitteen kohtuullisen hyvin, mutta meillä ei ole vakiintunutta tai vakuuttavaa teoriaa siitä, milloin kupla puhkeaa.

Ilmiö on analoginen sille, miten länsimaissa yllätyttiin kommunismin romahtamisesta. Monet olivat ennakoineet, että kommunismi on ajan mittaan elinkelvoton ja kuuhtuu pikku hiljaa. Mutta jos olisi otettu vakavasti yhteiskuntatieteiden teoreettiset opit kuplien puhkeamisesta, olisi ainakin pitänyt voida ennustaa, että kun se tapahtuu, se tapahtuu äkkiä. Pakkovalta perustuu pelkoon, kansalaisten pelkoon siitä että heidät surmataankun he astuvat kadulle ja haastavat vallankäyttäjät. Mutta kun riittävä määrä kansalaisia astuu kadulle, oma armeijakaan ei enää ammu. Siinä vaiheessa kun kansakunnan valtaa odotus siitä, että riittävän moni odottaa riittävän monen astuvan kadulle, riittävän moni astuu kadulle, ja järjestelmä kaatuu. Kukaan ei voi ennustaa milloin, mutta kun se tapahtuu, se tapahtuu nopeasti, aivan kuten nähtiin.

Talouden ennustamattomuus on siis tehokaiden markkinoiden ominaisuus ja hyvin järjestettyjen instituutioiden vääjäämätön ominai-

suus eikä mikään taloustieteen puute. Kansantalous on stokastinen, satunnainen systeemi, emmekä halua, että sen toimintaa pystyy kukaan täysin ennustamaan. Jos joku todella voisi ennustaa talouden käännteitä, hänen olisi kyettävä manipuloimaan markkinoita. Tällöin tällainen taho voisi saada hintaerojen hyväksikäyttöön perustuvia arbitraasivoittoja ja elää muiden kustannuksella. Toinen mahdollisuus on se, että joku pystyy ennustamaan systemaattisesti muita paremmin sen takia, että lukuja tuottava tilastotoimi on korruptoitunut. Sitäkään emme halua.

Syvällisemmin ajateltuna talouden ja yhteiskunnan ennustamattomuus on avoimen yhteiskunnan ominaisuus. Talous ja yhteiskunta on ihmisten keskinäistä elämänpeliä, jossa kaikki koettavat omien mieltymystensä nojalla pärjätä ja myötävaikuttaa omasta mielestään suotuisten asiantilojen syntyyn. Minun on aika vaikeaa nähdä, että kukaan voisi ennustaa tätä kehitystä ilman että oltaisiin siirrytty jonkinlaiseen autoritaariseen tai diktatoriseen yhteiskuntaan. Diktaattori voisi jossain määrin yrittää ennustaa ainakin omaa käyttäytymistään, mutta historiallisten diktatuurien kohtalot osoittavat että diktaattorinkin on vaikeaa ohjata yhteiskunnan kehitystä muuten kuin äärettömän yksityiskohtaisella ihmisten elämän säätelemisellä. Ennustamattomuus on siis avoimen yhteiskunnan ominaisuus, kuten viime vuosisadan filosofian suuri tiennäyttävä Karl Popper korosti.¹ Yhteiskunta perustuu tiedon lisääntymiseen, mutta emme voi etukäteen tietää, mitä tulevaisuudessa tulemme tietämään. Siksi emme voi tietää, minne yhteiskunta on menossa. Onneksi.

¹ Karl Popper, *The Poverty of Historicism*, Routledge 1957.

Mitä talouden ennustajat sitten tekevät? Ovatko he hyödyttömiä? Eivät ole, mutta he voivat ennustaa vain sitä, millainen talouskehitys edustaa kaikkien vaihtoehtojen odotusarvoa, tai sitä, mitä he pitävät todennäköisimpänä vaihtoehtona. Juuri tässä on tilaa ammattimaiselle ekonomistityölle. Talous on satunnaisprosessi, jossa on sellaista oikeaa satunnaisuutta, että sitä ei voi ennustaa, vaikka olisi huomattavan hyvin informoitu. Mutta jakaumaa ja odotusarvoa voi luonnehtia eri aikaväleillä. Ennustamisessa koetetaan luonnehtia jakaumaa ja todennäköisintä vaihtoehtoa, joskus myös odotusarvoa.

Laadukas ennuste käyttää hyväksi saatavilla olevan informaation järkevällä ja tieteellisellä tavalla. Sen ei silti tarvitse osua oikeaan, koska aina sattuu jotakin odottamatonta. Yhden nopanheiton silmälukua ennustettaessa 3,5 on paras ennuste, jos tarkoitus on minimoida keskivirhettä tai kvadraattista keskivirhettä. Se ei toteudu koskaan, mutta ennusteena se on silti paras. Kun kaksi henkilöä ostaa lottokupongin ja toinen voittaa, ei voi sanoa, että voittajalla oli parempi ennuste. Ennusteet olivat tasan yhtä hyviä, mutta toisella oli parempi onni.

Ennustamisen todellinen hyöty onkin siinä, että taloudesta ymmärretään enemmän ja luodaan kokonaiskuvaa, ei siinä, kuka jonakin nimenomaisena vuonna ennustaa bruttokansantuotteen tai jonkin muun kokonaiskysynnän erän parhaiten. Jos laitosten ennustekykyä verrataan, vertailun tulee koskea suurta määrää ennusteita. Niissä harvemmin ilmenee suuria laatueroja. Lisäksi ennustettavien aikasarjojen laatu on siinä mielessä heikkoa, että tilastoviranomaiset tarkistavat alkuperäistä kansantalouden tilinpidon ennakkotietoa usein hyvin merkittävästi hieman myöhemmin. Eri laitosten ennusteiden laadun vertailussa jaksetaan

harvoin paneutua näihin jälkikäteistarkistuksiin. Lars-Erik Öller ja Alex Teterukovsky (2007) ovat luoneet menetelmiä aikasarjojen laadun mittaamiseksi ja osoittaneet, että joidenkin kokonaistaloudellisten aikasarjojen laatu on niin heikko, että niiden ennustaminen ei ole lainkaan mielekäästä. Kirjoittajat tarkoittavat tässä tapauksessa laadulla sitä, miten rajuja revisioita tilastoviranomainen joutuu tekemään ensimmäisen julkistuksen jälkeen.²

Analogiaa käyttämällä taloutta voi verrata ilmassa lentävään arpakuutioon, jota heitetään uudelleen ja uudelleen. Sen eri tahojen silmäluvuista on tietoa, esimerkiksi kuution lennon aikana otettuja ilmavalokuvia, mutta tämä tieto ei ole täydellistä vaan kuvat ovat sumuisia eikä kukaan ei ole tarkkaan nähnyt kaikkia tahoja. Lisäksi voidaan katsella aiempien heittojen tuloksia.

2. Ennustetyön aikajänteet

Ennustetyön voi jakaa eri aikajänteisiin. Lyhyt aikajänne eli noin puolitoista vuotta eteenpäin on varsinaista suhdanne-ennustamista. Sitä voisi verrata siihen, että vähän ennen arpakuution pysähtymistä koetetaan havainnoida sitä, mitkä tahot ovat ylimpinä ja siksi todennäköisempiä kuin muut. Tässä käytetään hyväksi tietoa siitä, mitä silmälukuja nopassa uskotaan olevan, mutta myös viime hetken ilmavalokuvia siitä, mitkä tahot ovat suurimmalla todennäköi-

² Öllerin ja Teterukovskyn analyysin esimerkkitapauksena ovat Ruotsin huoltotaseen kysyntäerät. Erityisesti julkisen kulutuskysynnän arvion luotettavuus on niin heikko, että mainitun kokonaiskysyntäerän ensimmäisen julkistuksen ennustaminen ei vaikuta lainkaan mielekkäältä. Ks. Öller ja Teterukovsky (2007), ja vapaasti ladattavissa oleva työpaperiversio Ruotsin tilastokeskuksen SCB:n kotisivulla (Öller ja Teterukovsky 2006).

syydellä päätymässä ylimmäksi nopan pyöriesä viime kierroksiaan. Jos kysymys olisi tavallisesta nopasta, tässä vaiheessa ei siis enää tarvitsisi lähteä siitä että nopan silmäluvun odotusarvo on se 3,5 (joka se tavallisella nopalla on), koska voidaan nähdä että vaikkapa ykkönen on päätymässä ylimmäiseksi suuremmalla todennäköisyydellä kuin kuutonen.

Suhdanne-ennustaminen perustuukin talouden indikaattoreiden viimeisimpien havaintojen analyysiin. Siinä on olennaista kerätä tietoa yritysten ja kotitalouksien käyttäytymisestä ja suunnitelmista. Talousteoreettinen osaaminen on tietysti mukana, mutta ei pääroolissa eikä koko voimallaan. Talouden lyhyen aikavälin käyttäytymisessä kokonaiskysyntä on etusijalla, tarjontarajoitteet eivät ole kovin painokkaasti mukana eikä yleensä ole syytä olettaa että vuoden-puolentoista aikajänteellä tapahtuisi suuria rakennemuutoksia. Jo jonkinlaisella aikasarjojen teoriattomalla mallittamisella pääsee siksi eteenpäin. Suhdanne-ennusteiden osumatarkkuuden analyysi osoittaa, että tällaista ennustevoimaa on noin runsaan vuoden eteenpäin. Hyvä ennustajatiimi voi siis päihittää puhtaat historiallisiin keskiarvoihin perustuvat arvaukset noin vuoden-puolentoista päähän.

Tämä on tietysti monella tapaa hyödyllistä kaikille yrityksille, kotitalouksille ja päättäjille, jotka tekevät omia suunnitelmiaan. Tällaisessa suhdanne-ennustamisessa ei kuitenkaan ole pitkään aikaan tapahtunut kovin suuria menetelmällisiä edistysaskeleita. Siinä on myös vaikeaa nähdä kovin suuria eroja eri ennustajatahojen välillä. Esimerkiksi ennustajaresurssien kasvattaminen rajatta ei jossain vaiheessa enää tuo kovin paljon uutta lisäarvoa. Keskikokoinenkin ennustetiimi kykenee lähes samaan kuin suuri laitos, jos se osaa asiansa. Tämä viit-

taa mielestäni siihen, että tältä osin ollaan lähestymässä jonkinlaista mahdollisen rajaa. Toisaalta tietysti suuri ennustelaitos voi rakentaa paljon monipuolisemman kuvan taloudesta, niin että mukana on vaihtoehtoisia laskelmia

Suomalaisissa tiedotusvälineissä elää sitkeänä epäluulo, jonka mukaan eri suhdannelaitosten ennusteet on tehty jollain lailla puolueellisesti. Jokainen, joka on ollut mukana tekemässä talousennusteita, tietää miten absurdi tällainen väite on. Ennustelaitosten välillä voi olla koulukuntaeroja, ja ennusteiden taustayhteisöjen pyrkimykset voivat ehkä vaikuttaa siihen, millaisella taloudellisella maailmankuvalla varustettuja ekonomisteja kuhunkin laitokseen valikoituu. Kokonaisen numeroiksi puetun kokonaistaloudellisen kuvan ylläpitäminen Suomen kansantaloudesta – joka edellyttää myös kvantitatiivista kuvaa maailmantaloudesta – on kuitenkin niin vaativa asiantuntijuuden ja johtamisen urakka, että on täysin mahdotonta kuvitella että tehdään muuta ennustetta kuin mihin oikeasti uskotaan. Taloustieteellinen ennustelaitos tai viranomainen ei haluaisi eikä edes kykenisi ylläpitämään kaksia lukuja, yksiiä tiedotusvälineille ja toisia joihin oikeasti uskotaisiin.

Kokonaan toisenlaiseen ennustamiseen siirytään silloin, kun yritetään luonnehtia talouden pitemmän aikavälin kehityskulkuja. Silloin etusijalla ovat talouden pitemmän ajan resurssit eli ensisijaisesti tuottavuuskasvu ja työvoiman määrä. Pitkän aikavälin talouskehitys määräytyy siis tarjontatekijöiden nojalla, eli sen mukaan, mitä oletetaan työikäisen väestön kehityksestä, työvoimaan osallistumisen asteesta ja lopulta tuottavuudesta.

Jos jälleen ajatellaan arpakuutiota, etusijalla on arpakuution ominaisuuksien eli tässä tapauksessa silmälukujen tutkiminen keräämällä

historiallisia aikasarjoja toteutuneista silmäluvuista, valokuvaamalla silmäluukuja lentävästä arpakuutiosta ja käyttämällä näin kerättyä informaatiota sen laskemiseen, millaisia silmäluukuja arpakuutio keskimäärin tuottaa. Tällöin se, mikä silmäluuku juuri seuraavalla heitolla on toteutumassa, ei ole niin tärkeää kuin se, mikä on toteutuvien silmälukujen pitkän aikavälin keskiarvo. Ja keskiarvon ennustaminen on tietysti periaatteessa helpompaa kuin yksittäisen silmäluvun. Jos kysymyksessä olisi tavallinen arpakuutio, tällainen rakenneanalyysi päättyisi ajan mittaan siihen, että silmäluvun odotusarvo on 3,5, ja se olisi tietysti erinomainen ennuste talouden resurssitilanteesta pitkällä aikavälillä. Jos arpakuutiotalouden suhdanneporukka ei kykene mihinkään ilmalokuvaan paria sekunnin kymmenysosaa ennen arpakuution pysähtymistä, tämä sama eli 3,5 olisi myös paras suhdanne-ennuste. Mutta jos suhdanne-ennustaja näpsii valokuvia juuri ennen kuution pysähtymistä ja ehtii julkaista ne, se voi parantaa tätä rakenteellista ennustetta.

Olen erottanut suhdanne-ennustamisen ja pitkän aikavälin trendin ennustamisen. Yksi tapa ajatella tätä eroa on nähdä trendi talouden tasapainoisena kehityksenä ja suhdanteet heilumisena tämän trendin ympärillä. Suhdanne-epätasapainoa eli kokonaistuotannon poikkeamaa tasapainosta kutsutaan soveltavassa kansantaloustieteessä ”tuotantokuiluksi” tai ”suhdannekuiluksi”.

Trendikehitys vastaa sellaista talouskasvua, jossa ei synny sellaisia epätasapainoja, jotka vaatisivat korjausliikettä. Trendillä esimerkiksi työttömyys on rakenteellisella tasollaan, mikä tarkoittaa, että hinta- ja palkkapaineet ovat juuri sellaisella tasolla että Suomen kustannusten nousuvauhti vastaa euroalueen kustannusten nousuvauhtia – ja niin edelleen. Trendi on

siis määritelmän mukaan sellainen talouden tila, joka on mahdollista ylläpitää ilman kärjistyviä tasapaino-ongelmia.

Oma tieteenlajinsa on sen ennustaminen, miten suhdanne-epätasapainosta siirrytään tasapainoon. Tämä aikaväli asettuu yllä kuvatun lyhyen aikavälin ja pitkän aikavälin välimaastoon eli puhutaan noin viiden vuoden aikajännteestä tai ”keskipitkästä” ajasta. Keskipitkän aikaväli on liian pitkä, jotta suhdannekyselyistä ja barometreistä olisi apua mutta kuitenkin niin lyhyt, että täytyy ottaa huomioon se, että talous ei lähtöhetkellä ole tasapainossa. Keskipitkän aikavälin ennustetta tukee tietysti jossain määrin äsken kuvailtu noin vuoden eteenpäin ulottuva suhdanne-ennustaminen, mutta tuotantokuilun umpeutuminen voi viedä paljon kauemmin. Venytetään arpakuutio-analogiaa ja oletetaan, että pelipöydälle silloin tällöin sataa magneettista pölyä, jota tarttuu enemmän siihen kuution tahoon, joka osoittaa alaspäin. Tällöin muutaman heiton ajan tuolle taholle vastakkainen taho on hieman muita todennäköisempi – aivan niin kuin taantumavuosi merkitsee, että seuraavakin vuosi on todennäköisesti taantumavuosi joskin todennäköisesti lievempi. Muutaman heiton jälkeen magneettipöly on haihtunut ja voidaan palata ennustamaan silmälukua 3,5 jos noppa on tuntemamme standardinoppa.³

Tällaisessa viiden vuoden ennusteessa tarvitaan talousteoriaa, ekonometriaa ja kernaasti myös simulointimalleja, koska täytyy ennustaa talouden käyttäytymistä trendin ulkopuolella. Silloin joudutaan analysoimaan myös talouspo-

³ Huomasin kirjoituksen pohjana olevan luennon pidettyäni, että rahoitustutkimusta keittänyt Fred Macaulay on käyttänyt osake- ja rahoitusmarkkinoista ”viritetyn nopan” (loaded dice) analogiaa. Ks Fox (2009), s. 27.

litiikkaa ja ennustamaan sitä, miten hallitus finanssipolitiikallaan tai keskuspankki rahapolitiikallaan tasapainottaa taloutta. Silloin testataan sitä, mitä oikeasti ajatellaan taloudesta, sen mekaniikasta ja omaehtoisesta tasapainotumiskyvystä. Ennuste siis riippuu siitä, millainen on talouspolitiikan linja. Järkevästi toimiva päättäjät voi jämerällä tahdonmuodostuksella ja hyvällä kommunikoinnilla vaikuttaa sekä palautumisvauhtiin että talouden ennustettavuuteen. Esimerkiksi nykyaikainen rahapolitiikka perustuu aivan olennaisesti siihen, että yleisön inflaatio-odotukset saadaan keskittymään inflaatiotavoitteen ympärille.

Kaikki nämä ennusteaikavälit tukevat toisiansa, jos ne kyetään ottamaan huomioon ja analysoimaan osana samaa ennusteprosessia ja yhteisesti keskustellen. Lyhyen aikavälin indikaattoreihin perustuva ennuste hyötyy siitä, että se liimataan kiinni jonkinlaiseen keskipitkän aikavälin näkemykseen ja pitkän ajan näkemykseen.

Olen korostanut sitä, että lyhyen aikavälin suhdannekehitystä voi ennustaa vain vuodenpuolentoista eteenpäin ja sitäkin varsin puutteellisesti. Kansantalouden pitkän ajan näkymien eli trendin ennustaminen on aika lailla toisenlainen ongelma. Pitkän ajan talouskehityksestä on toisenlaista tietoa. Pitkän aikavälin kokonaistuotannon ennustamisen ”helppous” tulee siitä, että riittää, kun tarkastelee kansantalouden omia voimavaroja ja olettaa, että kokonaiskäyntä on keskimääräistä. Esimerkiksi nyt koettu yhtäaikainen metsäteollisuuden ja sähköteknisen teollisuuden kriisi on nyt paha, mutta menee ajan mittaan ohi edellyttäen, että pidämme markkinamekanismin ja luovan tuhon toimivina. Olemme osa globaalia työnjakoa, ja voimme kyllä luottaa markkinamekanismiin siinä, että uutta kannattavaa liiketoimin-

taa löytyy, kun vain jaksamme odottaa ja hoitamme kurinalaisin työehtosopimuksin kilpailukykyimme kuntoon. Voimme lähteä siitä, että onnistumme palauttamaan normaalin työllisyyden ja ajan mittaan todennäköisesti myös tuottavuuskasvun, joka vastaa tällaisen hyvän koulutusjärjestelmän maiden tuottavuuskasvua. Tiedämme siis sentään jotain siitä potentiaalisesta kasvusta eli trendistä, jolla todennäköisesti olemme.

Pitkän aikavälin kokonaistuotannon kasvu on trendillään työtuntien kasvun ja työn tuottavuuden kasvun summa. Edellistä tekijää voidaan edes kohtuullisesti ennustaa, lähtien siitä että keskityöaika ei kovin paljon muutu ja että työvoimaan osallistumisen aste muuttuu vain hitaasti. Niinpä työpanoksen ennustaminen on auttavasti mahdollista, koska tiedämme miltä Tilastokeskuksen väestöennuste näyttää. Me tiedämme, että työikäinen 15–64-vuotias väestö vähenee joka vuosi hieneisesti tällä vuosikymmenellä ja myös seuraavalla, ellei maahanmuuton nettovirta olennaisesti kasva.

Toista komponenttia, työn tuottavuutta, on taas jokseenkin mahdoton ennustaa muuten kuin historiallisia keskiarvoja katsomalla. Se perustuu innovaatioiden aaltoihin – eli määritelmän mukaan sellaisiin tuotannon, tuotekehittelyn ja logistiikan uudistuksiin, joista emme vielä tiedä. Historiallinen keskiarvo työn tuottavuuden vuotuiselle kasvulle on vajaan 2 prosentin tienoilla. Jos historia on ohjenuorana, kasvumme tulee seuraavan 15 vuoden aikana olemaan keskimäärin noin vajaat 2 prosenttia vuodessa. Tai ainakin johonkin tällaiseen kannattaa tulevaisuuden suunnitelmat tukea. Emme tietenkään voi ennustaa tulevaisuuden suhdannekäänteitä, mutta ei tarvitsekaan. Jos yhdistämme tämän tiedon tietoon tuotantokuilun suuruudesta, joka lienee tällä hetkellä noin

3 prosenttia, tuohon vajaan 2 prosentin trendikasvuun voi lisätä yhteensä 3 prosenttiyksikköä seuraavan 5 vuoden ajalle sopivasti siroteltuna.

3. Ennustaminen Suomessa

Olen käyttänyt jonkin verran aikaa selostaakseni ennustamisen aikajänteitä. Seuraavassa tarkastelen sitä, millaisia ongelmia ennustamisessa Suomessa on ja miksi ongelmamme eivät johdu ennustekyvyn puutteesta.

Ensinnäkin on todettava, että muu kuin aivan lyhyen aikavälin suhdanne-ennustaminen on Suomessa heikosti resursoitua ja laiminlyötyä. Meillä on useita suhdanne-ennusteita tekeviä laitoksia mutta ennustajien määrä on kaikissa niissä varsin pieni. Tämä heikentää kykyä liittää lyhyen aikavälin näkemys pitemmän ajan näkemykseen.

Valtiovarainministeriön analyyseissä nämä kaikki ovat esillä, mutta sielläkin resurssit ovat rajalliset ja ennustaminen on sidottu hallituksen talouspolitiikan tukemiseen. Keskipitkän ja pitkän ajan ennuste on taka-alalla. Tämä on harmillista, koska samalla jää taka-alalle talouden tarjontaa ja tuotantopotentiaalia koskevaa tietoa. Tällöin jää myös taka-alalle elintärkeä keskustelu talouden syy- ja seuraussuhteista. Esimerkiksi tuotantokuilun käsite on monille suomalaisille päättäjille ja talousjournalisteille uusi ja hämärä. Puhutaan epämääräisesti ”kasvusta”, osaamatta tehdä eroa pitkän aikavälin trendikasvun – joka voi siis perustua vain tuotavuuskasvuun – ja talouden elpymisen eli tuotantokuilun umpeutumisen välille. Jälkimmäinen perustuu siihen, että resurssien käyttöaste nousee, ja elpyminen merkitsee että talouskasvu voi tietysti hetkellisesti ylittää trendikasvun.

Tätä puutteellista asiantilaa pönkittää suomalaisessa talouskeskustelussa esiintyvä ylei-

nen näkemys, joka antaa aivan suhteettoman paljon merkitystä lyhyen aikavälin ennusteille. Jopa hyvin pitkän ajan julkistalouden mitoituskysymyksistä keskustellaan sen valossa, mitä aivan viimeiset ennusteet sattuvat kertomaan. Tämä on syvälle juurtunut suomalaisen taloudenpidon harha. Viimeiset ennusteet saavat täysin kohtuuttoman aseman. Tällainen puhe on myös poliitikoille helppoa ja houkuttelevaa, koska aina voi lykätä päätöksiä vetoamalla pian julkaistaviin uusiin ennusteisiin. Talouspolitiikan epäonnistumiset tai toimetttömyys voidaan legitimoida vetoamalla siihen, että suhdanne-ennusteet ovat muuttuneet.

4. Suuri epäonnistuminen

Ja näin pääsenkin tämän artikkelini yhteen ydinviestiin, eli siihen, että Suomen poliittinen järjestelmä ja sitä tukeva ekonomistikunta ovat viimeisen 15 vuoden aikana epäonnistuneet vastaamisessa talouspolitiikan ja julkistalouden mitoituksen kannalta keskeiseen haasteeseen, väestön ikääntymiseen.

Ikääntyminen on nähty jo viimeisen 30 vuoden ajan, ja 15 viime vuoden ajan on voitu erittäin hyvin ymmärtää, että se tulee kriisiyttämään julkistalouden. Silti ikääntymiseen ei ole varauduttu likimainkaan riittävästi vaan on annettu kestävyysvajeen on annettu kaikessa rauhassa kasvaa. Vasta nyt, kun huoltosuhte on alkanut vauhdilla muuttua, työllisyys alenee neljänneksestä toiseen ja finanssikriisi on heittänyt lähtötilanteen budjettialijäämät negatiiviseksi, aletaan reagoida.

Osittain on ollut kysymys puutteellisista analyyseistä, joihin monet ekonomistikin ovat syylistyneet. Kun luen 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen ekonomistitekstejä, niissä näkyy usein käsityksiä, jotka kertovat juuri kes-

kipitkän aikavälin ennusteanalyysin heikkoudesta. En osaa sanoa, miten edustavia tällaiset käsitykset olivat, mutta mielestäni keskustelussa esiintyy ainakin kolme kyseenalaista tai ainakin erittäin kiistanalaista päätelmää.

Yksi suuri virhe tehtiin siinä, että työvoiman vähenemisen kuviteltiin jotenkin automaattisesti näkyvän sellaisena tuotantorakenteen muutoksena, jossa työvoimaa korvataan pääomapanoksella ja joka näin ollen johtaa työn tuottavuuden kasvuun, joka puolestaan korjaa työpanoksen pienenemisen vaikutuksia.⁴ Jos lähtökohdaksi on uusklassinen analyysi, tällainen näkemys voisi ehkä päteä suljetussa taloudessa, mutta ei avoimessa taloudessa. Jos uusklassiset oletukset pätevät, niin avotalou-

⁴ Jaakko Kiander (2007, s. 444) kirjoittaa; ”Jos ennakoitu tulo työvoimasta joskus toteutuu, on odotettavissa, että funktionaalinen tulonjako muuttuu ansiotulojen hyväksi, mikä osaltaan kasvattaa myös veropohjaa”. Huovari, Mäki-Fränti ja Volk (2008) kirjoittavat puolestaan ”Työvoiman tarjonnan niukkeneminen tekee työpanoksesta nykyistä kalliimpaa subteessa pääomaan, minkä pitäisi suosia tuotannon kasvattamista ennemminkin pääoman kuin työpanoksen lisäämisen avulla” (s. 290), ja ”Niukkoja työvoimareservejä ei riitä tuhlattavaksi, vaan työvoimapula yhdistettynä korkeaan palkkatasoon on voimakas kannuste yrityksille ottaa käyttöön ja hyödyntää uutta teknologiaa” (s. 291). Sama ajatus tulee esiin Lehdon (2008) artikkelissa, joskin hän arvioi että pääomavaltaistumista ei tapahdu, koska netosiirtolaisuus korvaa työvoiman pienenemistä. En tietenkään halua esiintyä kerettiläisiä tuomitsevana näkemyspoliisina, mutta mielestäni olisi kuitenkin pitänyt tiedostaa tällaisten näkemysten heterodoksisuus. Paul Romer (jobon Huovari, Mäki-Fränti ja Volk viittaavat), varustaa sentään oman samanlaista näkemystä perustelevan artikkelinsa otsikolla ”Crazy Explanations for the Productivity Slowdown” (Romer 1987). Oliko meillä muka laskeva pääomaintensiivisyys niin kauan kuin työvoima kasvoi? Työvoiman yksikkökustannus kobosi 2000-luvun jälkipuoliskolla reippaasti niin Kreikassa, Espanjassa, Irlannissa kuin Suomessakin, emmekä ole todellakaan nähneet näiden kansantalouksien muuttuvan uuden teknologian menestyviksi kärkimäiksi.

nessa on sama teknologia kuin muilla mailla sekä sama reaalikorko ja pääoman tuottoaste. Tällöin työvoiman pieneneminen ei johda muuhun kuin talouden volyymin supistumiseen, mutta teknologia, funktionaalinen tulonjako ja reaalikorko ovat ennallaan. Mielestäni tämä näkemys selittää paremmin sitä näivettymisen kehitystä, joka Suomessa selvästikin on uhkana.

Kansainvälisessä taloudessa ei siis käy niin, että pienen työvoiman maassa teknologia on pääomaintensiivisempi ja suuren työvoiman maassa työvoimaintensiivisempi. Silloinhan valtavassa USA:ssa olisi väistämättä alhaisempi työn tuottavuus kuin vaikkapa pienessä Belgiassa, mikä olisi tietysti aivan absurdi hypoteesi. Kun työvoimamme pienenee, meillä on vaan vähemmän tuotantoa, samanlaisella teknologialla kuin olisi muutenkin ollakseen. Tämä ei ole mitään rakettitiedettä vaan konventionaalinen kansainvälisen talouden teorian näkemys, joka on ollut luettavissa esimerkiksi Maurice Obstfeldin ja Kenneth Rogoffin perusoppikirjasta (1996).

Toinen yleinen virhepäätelmä on ollut, että työvoiman kasvun loppumisen pitäisi näkyä ”työvoimapulana” ja alhaisena työttömyytenä ja että työvoima ei rajoita talouskasvua niin kauan kuin yritykset eivät liput liehuen valita vaikeuksiaan rekrytoida. Työvoiman pieneneminen ei siis muka ole ongelma elleivät yritykset valita ”työvoimapulansa”. Tämän naiivin kadunmiehen näkemyksen mukaan työttömyys johtuu siitä että työvoima on liian suuri. Näkemys on ollut Suomessa elinvoimainen pitkään

ja pulpahtaa valitettavasti vieläkin esiin talouskeskustelussa ja poliittisessa keskustelussa.⁵

Jos lähtökohdaksi otetaan konventionaalinen työmarkkinoiden teoria, joka perustuu Layardin ja Nickellin NAIRU-malliin sekä Mortensen-Pissarides-etsintämalliin, päädytään tyystin toisenlaiseen näkemykseen. Se, että työvoimamme on alkanut pienentyä, ei mitenkään johda siihen, että alettaisiin potea jonkinlaista rekrytointivaikeuksina ilmenevää ”työvoimapulaa” samalla kun työttömyys poistuisi.⁶

⁵ *Näkemyks on tuiki yleinen poliittisessa keskustelussa, mutta se on ilmennyt myös ekonomistien parissa. Sorjonen (2008) luonnehtii tulevaisuudenkuva, jossa työvoiman tarjonta pienenee Tilastokeskuksen väestöennusteen mukaisesti, ja liittää siihen oletuksen, jonka mukaan työttömyysaste puolittuu (s. 282). Huovari, Kiander ja Volk (2006) kirjoittavat puolestaan ”Myös palkkatulojen kansantulo-osuus voi kasvaa. Se olisi luonteva seuraus työllisyyden parantumisesta työkäisen väestön supistumisen myötä ja vastaavasti työttömyyden alenemisesta” (s. 73).*

⁶ *Palkansaajien tutkimuslaitos julkaisi puolestaan hiljattain tutkimuksen yllättävällä otsikolla ”Onko työvoimapula totta”. Sen alkusivuilla joudutaan kuitenkin toteamaan, että ”taloustieteessä työvoimapulan käsitteelle ei ole ilmeistä suoraa vastinetta” (Ilmakunnas, Kanninen ja Husa 2013). Saman tutkielman sivulla 9 kielletään yllättävästi se mahdollisuus, että palkkojen nousu reagoisi lainkaan työvoiman määrän kasvuun. Jos ajatellaan näin, työttömyys todella riippuu työvoiman määrästä. Uskottavampi lähtökohda on, että työvoiman kasvu johtaa palkkojen nousun tilapäiseen hidastumiseen, mikä mahdollistaa kasvavan työvoiman imeytymisen työmarkkinoille. Sen sijaan on tuskin syytä olettaa että työvoiman kasvu jättäisi palkkatason pysyvästi alemmaksi, eihän työvoiman määrän kasvu näet vaikuta (muuten kuin mahdollisten osaamispääoman koostumusten muutosten kautta) työvoiman tuottavuuteen. Teoreettisesti ilmaistuna, mielestäni työvoiman L kasvu johtaa ajan mittaan pääomakannan K kasvuun, niin että pääomasuhde K/L pysyy pitkällä aikavälillä ennallaan ja sillä tasolla, jota kansainvälinen reaalikorko edellyttää. Sopeutumisen avainmekanismi on työn rajatuottavuuden ja reaali-palkan välille avautuva tilapäinen kuilu, joka lisää kannattavuutta ja investointeja.*

Työttömyysaste ei riipu työvoiman koosta vaan on työmarkkinoiden, sosiaaliturvan ja palkkasopimusjärjestelmän institutionaalisista tehotomuuksista kumpuava hävikki. Meillä on viereissä Ruotsi, jossa on kaksi kertaa suurempi työvoima. Ruotsissa ei sen vuoksi ole meitä korkeampi työttömyysaste, vaan maidemme rakenteelliset ja tällä hetkellä aktuaalisetkin työttömyysasteet ovat suunnilleen samat.

Työvoiman pieneneminen, joka Suomessa on käynnissä, ei laske pysyvästi työttömyysastettamme, niin kauan kun rakenteet ja institutiot ovat ennallaan. Silti meidän on yritettävä kasvattaa työvoimaamme, jotta voimme oikoa kestävyysvajettamme. ”Työvoimapulaa” – siinä mielessä että kaikkien olisi helppo saada töitä, yritysten olisi vaikea rekrytoida ja työttömyys olisi alhaalla – emme sitävastoin tule näkemään. Jos työvoima pienenee ja työttömyysaste laskee, ammattiliittojen neuvotteluvoima koheenee, ja ne nostavat palkkavaateitaan aivan riittävän nopeasti, niin ettei millään yrityksellä ilmene erityistä ”työvoimapulaa”. Näin työmarkkinat toimivat, ainakin jos uskotaan Mortensenin ja Pissaridesin malliin tai Layardin ja Nickellin malliin. Kummassakaan niistä ei työttömyysaste tietenkään riipu talouden skaalasta.

Työvoiman kehitys voi periaatteessa myös selittää investointien heikkoutta. Yritykset investoivat kaukokatseisesti. Jos on selvää, että Suomen työvoimaresurssi pienenee – ja julkinen sektori ottaa siitäkin kasvavan osan – monet investoinnit jäävät tekemättä. Ne yritykset, jotka aivan oikein ovat arvioineet, ettei Suomeen kannata tulla, tai ne yritykset joita ei ole edes ollut järkevää perustaa, eivät ole valittamassa ”työvoimapulaa”. Siksi työvoima on talouskasvun resurssirajoite, vaikka yritykset eivät barometreissa valittaisikaan että on ylenpalttisen vaikea rekrytoida. Jos tyyppilliseen

kokonaistaloudelliseen simulointimalliin syötää sellaisen tarjontashokin, että työvoima ensin kasvaa ja alkaa sitten pienentyä, saa helposti tuloksen, jonka mukaan investoinnit heikenevät vähän ennen työvoiman kasvun käännekohdasta. Minulla ei tietenkään ole tästä todistetta, mutta tällaiset uusklassisen taloustieteen ilmeiset päätelmät loistavat poissaolollaan suomalaisesta keskustelusta.

Itämeressä ei ole tonnikalaa. Siksi ei ole myöskään tonnikalan kalastajia eikä kukaan ajattele, että Itämeressä on ”tonnikalapulaa”. Mutta jos tonnikalaa olisi, sitä voitaisiin hyödyllisesti kalastaa. Ja jos Suomella olisi suurempi työvoima, meillä olisi vastaavasti korkeampi työllisyys ja pienempi kestävyysvaje.

Kolmas yleinen virhekesitys on ollut se, että on uskottu Suomen julkistalouden kestävyysongelmien johtuvan vain ulkomaankaupan vaikeuksista ja myös ratkeavan jos vain saadaan vienti kasvamaan riittävän nopeasti. Tämän ajatellaan kai tapahtuvan osin sitä kautta, että tuottavuuskasvu on vientiteollisuudessa nopeaa. Tämän käsityksen mukaan työvoima voi tosin pienentyä suhteessa hoivaa tarvitsevaan vanhusväestöön, mutta ongelmaa voi kompensoida tavoittelemalla korkeampaa tuottavuutta. Korkeampi tuottavuus nostaa bruttokansantuotetta ja siten verotuloja, mikä auttaa kompensoidaan väestön ikääntymistä.⁷

Totuus on kuitenkin toisenlainen. Vaikka työn tuottavuus nousee, kestävyysvaje ei piene kuin hyvin vähän. Tämä johtuu siitä, että työn tuottavuuden nousu ajan mittaan nostaa myös reaali-palkkoja täsmälleen tuottavuuden nousua vastaavasti. Ja koska tehokkailla työmarkkinoilla kaikki palkat nousevat pitkällä

aikavälillä samaa vauhtia, myös julkisen sektorin palkat nousevat eli nostavat näin julkisen toiminnan kustannuksia. Yksityisen liiketoiminnan tuottavuuskasvu ei siksi vaikuttaisi lainkaan kestävyysvajeeseen, jos julkiset menot olisivat pelkkiä palkkamenoja. Se vaikuttaa kuitenkin jonkin verran, koska julkisista menoista noin kolmannes on muuta kuin työvoimakustannuksia.⁸

Tämän mekanismin voi ymmärtää intuitiivisesti ajattelemalla yksityistaloutta. Olkoon meillä teollisuustyöläisen perhe. Teollisuustyöläinen elättää myös vaimoaan, jolle taataan perheen sisällä taataan sama elintaso kuin työläiselle (tämä vastaa edellisessä kappaleessa tehtyä oletusta, jonka mukaan kaikki palkat nousevat ajan mittaan samalla vauhtia). Jos palkka on 1000 euroa, siitä menee 500 euroa vaimolle, joka pitää huolta ”julkisesta sektorista” eli tiskaa, siivoaa ja hoivaa. Työläisen ”veroaste” kotitalouden sisällä on 50 prosenttia, koska puolet tuloista menee puolison elättämiseen.

Oletetaan nyt, että elinikä pitenee ja työläinen saa hoidettavakseen myös äitinsä. Oletetaan yksinkertaisuuden vuoksi että äidille taataan sama elintaso kuin työläiselle ja vaimolle eli hänen on myös saatava 500 euron tulo.⁹ Nyt kaikki kolme käyttävät 500 euroa, mutta työläinen ansaitsee edelleen vain 1000 euroa, jolloin kotitalouden on otettava velkaa 500 euroa kuussa. Velkaantumisen välttävä ratkaisu on tietysti se, että kaikkien kulutusmahdollisuudet

⁸ *Julkisen palvelutuotannon tuottavuuskasvu pienentää sitävastoin kestävyysvajetta tehokkaasti. Julkisen palvelutuotannon tuottavuuskasvu on kuitenkin vaikea kohentaa ja Tilastokeskuksen mittaukset eivät anna siitä kovin rohkaisevaa kuvaa.*

⁹ *Esimerkin laadulliset päätelmät eivät muuttuisi vaikka oletettaisiin realistisemmin että eläkeläisen tulotaso on puolet työläisen tulotasosta.*

⁷ *Tämä näkemys on yleinen päättäjien parissa, mutta ekonomistikunnassa se lienee harvinainen.*

laskevat 333,3 euroon. Tällöin työläisen veroaste nousee 66,7 prosenttiin kotitalouden ikääntymisen myötä.

Veroasteen nostaminen on siis välttämätöntä – tai sitten on nostettava osallistumisastetta eli myös vaimon on mentävä osaksi aikaa töihin. Jos näin ei tapahdu eikä veroaste nouse eli työläinen käyttää edelleen puolet siitä mitä ansaitsee, hänen tuottavuutensa paraneminen ei auta tilannetta. Oletetaan, että hän nostaa tuottavuuttaan kaksinkertaiseksi. Nyt hän ansaitsee 2000 euroa. Jos kotitalouden sisäinen veroaste on ennallaan 50 prosentissa, vaimolle ja äidille riittää tästä puolet eli yhteensä 1000 euroa. Mutta jos edelleen pidämme kiinni siitä, että kaikkien tulotaso nousee samaa vauhtia, kaikkien on kulutettava 1000 euroa, eli yhteensä 3000 euroa. Ja niinpä kotitalous joutuu velkaantumaan entistä enemmän, ovathan tulot 2000 euroa ja menot 3000 euroa. Tulojen eli tuottavuuden kasvu ei siis riitä rahoittamaan julkistaloutta väestön ikääntyessä, jos kaikkien tulotaso nousee yhtäläistä vauhtia. Siksi tarvitaan osallistumisasteen nousu ja/tai veroasteen nousu. Kestävyysvaje ei siis ole puuttuvien resurssien kysymys, vaan tulonjakokysymys aktiiviväestön ja passiiviväestön kesken. Ellei haluta rankkaa veroasteen nousua, aktiiviväestön osuuden nostaminen osallistumisastetta ja eläkeikää nostamalla on ainoa ratkaisu. Siksi tarvitaan työllinjaa.

Tässä käsitelty kolme virhekäsitystä voi aika pitkälle panna ekonomistien piikkiin. Kahteen ensinmainittuun on ekonomistikuntakin syyllistynyt, ja kolmatta ei ole riittävän pontevasti torjuttu. Taloustieteellinen osaamisemme ei ole ollut riittävän hyvää ja tätä puutteellisuutta on osaltaan tukenut se, että ennustetointamme ja sitä koskeva journalismi keskittyy tavattoman lyhyen aikajänteen kysymyksiin.

Journalistitkin keskustelevat tärkeän näköisinä tämän ja ensi vuoden bkt-kasvuluvusta, ymmärtämättä, että julkisen talouden kestävä mitoituksen kannalta ne ovat jos eivät täysin niin jokseenkin irrelevantteja. Olennaisempaa on se, että julkistalous mitoitetaan tuon 2 prosentin pitkän ajan trendikasvun ja huoltosuhteen heikkenemisen mukaan kestäväällä tavalla. Tuleeko suhdannekäänte parempaan tämän vuoden kolmannella tai neljännellä neljänneksellä on tässä yhteydessä toissijaista.

Mutta kysymys ei ole pelkästään ekonomistien puutteellisesta analyysistä. Kysymys on myös talouspolitiikkamme ainutlaatuisesta työnjaosta, jossa eläkejärjestelmää ja monia työmarkkinoiden osallistumiseen kohdistuvia toimia koskevat päätökset on ulkoistettu työmarkkinajärjestöille. Ammattiliitot ovat Suomessa olleet monella tapaa vastuullisia ja myötävaikuttaneet Suomen taloudelliseen menestykseen. Juuri nyt välttämätön työn tarjonnan eli työvoiman saatavuuden edistäminen on kuitenkin ammattiliitoille vaikeaa, koska ne ovat pohjimmiltaan työvoimakartelleja. Lisäksi eläkeikä ja sosiaali- ja työttömyysturva, joiden uudelleenarviointia juuri nyt tarvitaan, ovat ammattiyhdistysliikkeelle olleet saavutuksia ja joukkovoiman käytön näyttöjä, joista tinkiminen koetaan tappioksi, vaikka se julkisen talouden paremman tasapainon muodossa myös ammattiliittojen jäseniä hyödyttäisikin.

Tämä työnjako, yhdessä hallituskoalitioiden pirstaleisuuden kanssa, on merkinnyt, että kestävyysvajeen taltuttamisessa on ollut vaikea edetä vielä senkin jälkeen, kun näistä asioista on talouskriisin vuosina jonkinlainen analyysiin perustuva yhteinen näkemys.

5. Nykyiset vaikeutemme johtuvat myös tarjontatekijöistä

Emme siis lähteneet hoitamaan kestävyysvajetta riittävän proaktiivisesti. Tätä toimettomuutta ikääntymisongelman edessä vastaa politiikka ja kansalaisten keskuudessa yleinen virhetulkinta, jonka mukaan sekä nykyiset talousvaikeutemme että julkistalouden rakenteelliset säästötarpeet johtuvat pelkästään finanssikriisistä, matalasuhdanteesta ja viennin vaikeuksista. Ne johtuvat toki niistäkin, mutta sekä hitaassa talouskasvussa että julkisen talouden sitkeissä alijäämissä alkavat tyyllä tavalla näkyä myös tarjontatekijät ja juuri ikääntymisestä johtuva taloudellinen potentiaalin heikkeneminen – eli samat syyt, jotka luovat kestävyysvajeen.

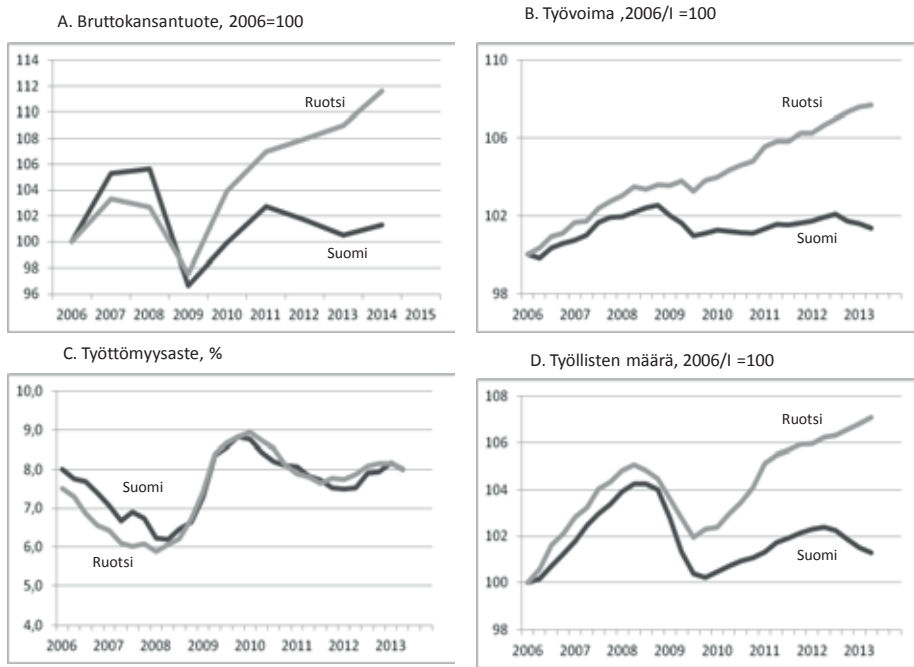
Tiedän, että hallituspuolueillekin on houkuttelevaa vedota siihen, että ”kehitys on ollut ennakoitua heikompaa”. Joiltakin osin se on sitä ollutkin. Mutta juuri talouden keskeisen haasteen eli julkisen talouden kestävyysvajeen osalta kaikki olennainen tieto oli jo hallussa silloin kun nykyinen hallitus aloitti. Talouskasvumme olisi joka tapauksessa hidastunut vuosikymmenen vaihteen tienoilla, kun työikäinen väestö alkoi vähentyä ja suuret ikäluokat siirtyä eläkkeelle. Työvoimatase näytti kehnolta vuodesta 2010 eteenpäin. Niin olisi ollut, vaikka Nokia olisi edelleen vahva ja metsäteollisuus ennallaan.

Kuten edellä perustelin, työvoiman väheneemisestä aiheutuu julkistaloudellinen ongelma, siinäkin tapauksessa, että tuottavuus kasvaa. Julkistalouden vaikeudet johtuvat siis vain osittain finanssikriisistä ja kansainvälisestä taantumasta ja merkittävältä osin ihan kotimaisesta väestön ikääntymisestä. Juuri siksi on kovin harhaanjohtavaa puhua siitä, että julkisen talouden säästötarpeen arviointiin palataan, kun-

han ”ennusteet tarkentuvat”. Sellaisia ennusteita ei kerta kaikkiaan voi tulla, jotka poistaisivat Suomen kestävyysvajeen. Ja tämä päätelmä on taatusti ollut käytettävissä viiden viime vuoden ajan. Vaikeuksissamme ei ole kysymys siitä, ettei talouden keskipitkän ajan kehitystä olisi voitu ennakoida, vaan siitä, ettei näistä analyyseistä oltu kiinnostuneita eivätkä ne johtaneet toimenpiteisiin. Arpakuutioesimerkkiä soveltamalla voi sanoa, että hallitusohjelma tehtiin sen varaan, että seuraavilla 5 napanheittolla saadaan jokaisella kuutonen. Kun sitten tulikin keskimäärin kakkonen (eikä edes 3,5), ei riitä, että vedotaan odottamattomaan kehitykseen.

Näytän lopuksi argumenttini tueksi muuttaman vertailevan kuvan Suomesta ja Ruotsista osoittaakseni, että nykyisissä vaikeuksissamme ei ole kysymys pelkästään kysyntätekijöistä (kuvio 1). Oikeassa yläkulmassa oleva kuva (A) osoittaa, miten paljon heikompaa Suomen kokonaistuotannolla mitattu kehitys on ollut kuin naapurimaamme Ruotsin. Vakiotulkintahan on, että teollisuuttamme on kohdannut erityinen häiriö ja että meillä on euro joka ei mahdollista valuuttakurssin muutosta. Mutta katsotaanpa sitten kuvaa B, jossa näkyy kummankin maan työvoiman kehitys. Työvoiman määrään ei kovin suurella määrällä riipu teollisuuden kysynnästä, ja eurosta se ei riipu lainkaan. Suomen ja Ruotsin eroa selittää lähinnä erilainen ikärakenne. Ruotsin edullisempi ikärakenne on edesauttanut sitä, että tuotanto ja työllisyys ovat voineet jatkaa kasvuaan myös vuoden 2009 jälkeen, kun käsiparien määrä on jatkanut kasvuaan. Ruotsin työvoima kasvaa, ja kuten seuraavista kuvista näkee, kasvu näkyy myös työllisyyden kasvuna. Työttömyysasteet ovat siis naapurimaissa samaa luokkaa (kuva C), mutta kun työvoima kasvaa, työllisyyskin voi

Kuvio 1 Bruttokansantuote, työvoima, työttömyys ja työllisten määrä Suomessa ja Ruotsissa

Lähteet: Tilastokeskus, SCB ja Konjunkturinstituttet. BKT-ennusteet 2013-2014, valtiovarainministeriö (Suomi) ja Konjunkturinstituttet (Ruotsi)

kasvaa (kuva D), vaikka maassa kuinka olisi taantuma. Suomen ja Ruotsin työllisyyskehitykset erkaantuvat toisistaan selvästi vasta siinä vaiheessa (vuonna 2009), kun maiden työvoimakasvut erkaantuvat toisistaan selvästi. Ymmärän toki, että Ruotsin työvoiman kasvu voi pieneeltä osin johtua suotuisammasta kokonaisuusynnästä, mutta työvoiman kasvu on silti pääasiassa ikärakenteesta riippuva tarjontatekijä. Lisäksi maidemme nettovienti on viime vuosina ollut jokseenkin samaa luokkaa, ja Ruotsin vahvempi kasvu on – juuri paremman työvoimakasvun mahdollistamaa – kotimarkkinoiden kasvu.

Tätä analyysiä vastaa se havainto, että OECD:n arvion mukaan Suomen ja Ruotsin

suhdannekuilut – eli taantumien syvyys – ovat suunnilleen samaa luokkaa.¹⁰ Meillä on siis suunnilleen yhtä syvä taantuma, mutta Ruotsin talous kasvaa muun muassa siksi että työvoimakin kasvaa.

Olen yllä koettanut perustella sitä, että Suomen talousongelmien ja julkistalouden pohjimmainen syy ei ole siinä, ettei taloutta olisi mahdollista ennustaa. Ongelma on siinä, että yleisöä ja päättäjiä näyttää ennusteissa kiinnostavan vain lyhyen aikavälin näkymä, joka on kuitenkin julkistalouden kestävästä mitoituksen kannalta toissijainen asia. Toinen ongelma on

¹⁰ OECD:n marraskuun 2013 Outlookin mukaan Suomen tuotantokuilu oli 3,6 % vuonna 2013 ja Ruotsin 2,7 %.

siinä, että vaikka tätä julkisen talouden pitkän aikavälin trendinäkemystä kuunneltaisiinkin, siitä kumpuavat toimenpide-ehdotukset eivät kolmikantaisen päätöksenteon, yleisen mielipiteen ja hajanaisten hallituskoalitioiden vuoksi etene.

On syytä toivoa, että valtiovalta ottaa talouden ohjauksen ongelmista jämäkän otteen. Uskon nykyisen investointien vähäisyydenkin johtuvan osittain siitä, ettei taloudenpitäjillä ole selvää käsitystä siitä, minne kansantalous on menossa. Ulkomainen investoija ei välttämättä valitse kohteekseen maata, jossa kestävyysvajeen hoito on hämärän peitossa ja keskeiset eläkeratkaisut on ulkoistettu eripuraisille työmarkkinajärjestöille.

Ajelehtiminen voi myös kuvastaa valtiovaltan talouspoliittisen otteen haparoivuutta. Jämäkällä otteella hallitus voisi lisätä myös talouden ennustettavuutta. Tällaiseen politiikkapakettiin kuuluisivat sekä reippaat työntarjontauudistukset, kuten eläkeuudistus, opintotuki-uudistus, kotihoidon tuen uudistus, maahanmuuton tarveharkinnan poistaminen, kannustinloukkujen purkaminen, että näiden varassa mahdollinen nykyistä stimuloivampi finanssi-politiikka, jolla vähän riskejäkin ottaen koetettiin sysätä talous takaisin kasvu-uralle.

Olen koettanut korostaa sitä, että taloutta voi ainakin jossain määrin ennustaa, ja perustella ennusteiden nojalla järkeviä päätöksiä.

Ihmiset ilmeisesti kokevat nykyisen yhteiskunnan kovin epävarmaksi, jonkinlaiseksi riskiyhteiskunnaksi. Tässä lienee kuitenkin osittain kysymys odotusten ja normien muutoksesta, niin että elämän halutaan olevan turvallisempaa kuin mitä ennen edes osattiin odottaa.

Ihmiset eivät suhtaudu elämäänsä defaitistisesti vaan odottavat jonkinlaista kohtuullisen ennustettavaa ja turvallista elämänpolkua.

Tämä on historiallisesti uutta ja pitkälti markkinatalouden ansiota. Enemmän kuin näemme, markkinatalous on itse itseään ennustava järjestelmä, jossa hinnat ja palkat ja korot ja arvostukset jatkuvasti kertovat meille, mihin suuntaan maailma on menossa ja miten meidän kannattaisi siinä toimia. Markkinatalous voi tuntua kaottiselta ja epävakaalta, mutta en osaa kuvitella talous- ja oikeusjärjestystä, joka olisi vähemmän kaottinen ja epävakaa.

Lisäksi meillä on nyt vankemmat turvaverkot kuin koskaan. Juuri julkistalous on meille kaikille valtava yhteinen vakuutuspooli, joka tasaa yksilöllisiä riskejämme. Niihin kuuluu myös epävarmuus siitä, miten hyvät vanhemmat olemme valinneet. Mutta jotta julkistalous voi tehtävänsä täyttää, sen tulee olla toimintakykyinen eli luottokelpoinen ja vankka.

Maailma on todellakin täynnä riskejä, joita emme voi täysin ennakoita. Turvallisuustilanteemme voi muuttua ja meitä voi kohdata ympäristökatastrofi. Minulla ei ole näistä uhista paljon sanottavaa, mutta yhdestä asiasta olen varma: kohtaan ne mieluummin vahvan ja ylijäämäisen julkistalouden tukemana kansalaisena kuin luottokelpoisuuden rajalla horjuvan pahenevan kestävyysvajeen taloudessa. Kunpa tämä ajatus tunkisi läpi lähivuosien vaali- ja talouskeskustelun. □

Kirjallisuus

- Fox, J. (2009), *The Myth of the Rational Market – A history of risk, reward, and delusion on Wall Street*, Harper Business, New York.
- Huovari, J., Kiander, J. ja Volk, R. (2006), *Väestörakenteen muutos, tuottavuus ja kasvu*, Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja 198.

- Huovari, J., Mäki-Fränki, P. ja Volk, R. (2008), "PTT:n pitkän aikavälin kasvuennuste", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 104: 286–293.
- Ilmakunnas, S., Kanninen, O. ja Husa, T. (2013): "Onko työvoimapula totta?", Palkansaajien tutkimuslaitos, Raportti 27, Helsinki.
- Kiander, J. (2007), "Liikkumavara ja kestävyysvaje", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 103: 447–448.
- Lehto, E. (2008), "Palkansaajien tutkimuslaitoksen pitkän aikavälin ennuste", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 104: 284–285.
- Popper, K. (1957), *The Poverty of Historicism*, Routledge
- Obstfeld, M. ja Rogoff, K. (1996), *Foundations of International Macroeconomics*. MIT Press, Cambridge MA.
- Romer, P. M. (1987), "Crazy Explanations for the Productivity Slowdown", *NBER Macroeconomics Annual* 1987:2, MIT Press 1987.
- Öller, L-E. ja Teterukovsky, A. (2006), "Quantifying the quality of macroeconomic variables", Research and Development – Methodology Report from Statistics Sweden 2006:1.
- Öller, L-E. ja Teterukovsky, A. (2007), "Quantifying the quality of macroeconomic time series", *International Journal of Forecasting* 23: .